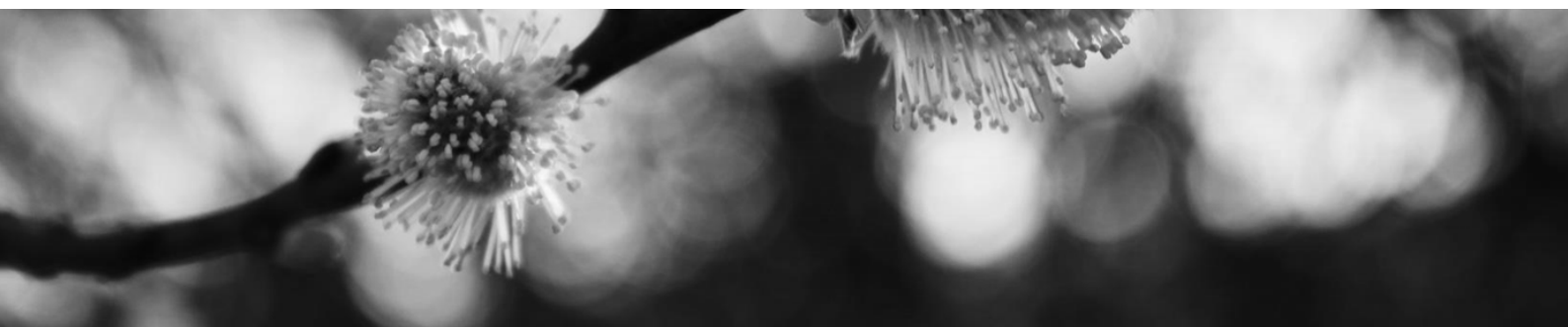

TRAZOS ANTROPOLÓXICOS NA OBRA DE CHAO REGO

ANTHROPOLOGICAL TRACES IN CHAO REGO'S WORK.

MANUEL RIVAS GARCÍA

FILÓSOFO. MEMBRO DA REVISTA CÓMAROS

Cómaros. Revista Interdisciplinar de pensamento Galego

Resumen

Este traballo é un percorrido polas cuestións antropolóxicas que son tratadas nas súas obras polo teólogo Xosé Chao Rego. Amósase o seu pensamento sobre Galicia, a súa historia e o seu futuro

Palabras claves: Antropoloxía, Galicia, Historia, Nación, Chao Rego.

Abstract

This work is a tour of the anthropological issues that the theologian Xosé Chao Rego treated in his works. We show his thought about Galicia, its history and its future

Keywords: Anthropology, Galicia, History, Nation, Chao Rego

Cómaros. Revista Interdisciplinar de Pensamento Galego is licensed under a [Creative Commons Reconocimiento-CompartirIgual 4.0 Internacional License](https://creativecommons.org/licenses/by-sa/4.0/).

Cómaros. Revista Interdisciplinar de pensamento Galego

Breve reseña biográfica.

Os últimos días do mes de novembro de 2015 foron aciagos para a cultura e o pensamento galego. Con tan so a diferenza dunhas horas finaron catro figuras moi relevantes como escritores. Estaba na igrexa de San Domingo de Bonaval nun acto que convocara a Real Academia Galega para despedir ao amigo Xosé Neira Vilas cando me enterei do pasamento de Xosé Chao Rego e de Esperanza Guisán. Pouco despois, folleando a prensa nun café vin tamén a esquelma mortuoria de Xosé Alvilares, crego e Profesor de Filosofía en Lugo con quen compartín varias veces xuntanzas e inquedanzas polo ensino de Filosofía cando eu comenzaba a miña labor docente no Instituto Xan Montes.

De Pepe Chao, como lle chamabamos os que o tratamos, fun compañeiro durante o tempo que exerceu como Profesor de Galego no Instituto Rosalía de Castro en Santiago de Compostela. O feito de ser ambos chairegos era un elemento de complicidade e mesmo de pretexto para comenzar calquera conversa. Creo que sentiamos un mutuo aprezo e afecto.

Volvendo a vista atrás, a infancia, cando contaba nove anos e acodía a estudar a unha Academia a Vilalba, recordo o Hotel Chao, o único que había en Vilalba situado na rúa principal da vila, preto do cruce cara O Ferrol, na estrada que vai en dirección a Mondoñedo, lugar obrigado de paso dos buses da empresa Ribadeo que levaba aos rapaces de Vilalba e o seu contorno cara o Seminario polas festas do San Ramón. Daquel hotel sabiamos que saíra un crego eminente que estuadiara en Roma, pero aínda terían que pasar varios anos ata que chegáramos a coñecenos persoalmente.

Cando nos tempos de hoxe se fala da capital da Chaira luguesa dende fora de Galicia é frecuente atoparse coa opinión que a asocia a un conservadurismo político e eclesiástico dabondo rancios, asociados por certo ao que fora Presidente da Xunta de Galicia, Manuel Fraga, e ao cardenal Rouco Varela. Pola contra, existe

Cómaros. Revista Interdisciplinar de pensamento Galego

toda unha nómina de intelectuais e escritores chairegos que nada teñen que ver con ese tópico conservadurista e que foron creativos e innovadores, como é o caso de Lois Peña Novoa, Manuel María, Chao Ledo (tío de Chao Rego), Aquilino Iglesia, Crecente Vega, Carmiña Rouco, Chao Rego ou do recén falecido Agustín Fernández Paz, e moitos outros escritores coñecidos en Galicia e benqueridos polos vilalbeses.

Xosé Chao Rego naceu en 1932 en Vilalba no seo dunha familia acomodada. Seus pais eran os donos do referido Hotel Chao. Aínda que seu pai non era precisamente moi amigo dos cregos, o rapaz empeza os estudos en Mondoñedo, que logo continuará na Universidade Pontificia de Salamanca e culminará na Gregoriana de Roma, onde se formaba a elite do clero destinada a dirixir a Igrexa católica. O primeiro destino será o de profesor no Seminario de Mondoñedo onde “durou tres cursos incompletos. Digo durou, porque era moito home de Deus para aqueles tempos naquel lugar e aos compañeiros da equipa directiva resultáballes demasiado rápido o ritmo deste rapaz novo. Tampouco os alumnos o dabamos seguido de todo, e de feito, ben que o fixemos sufrir”¹. En 1959 é destinado á parroquia de Sta. Mariña, no Ferrol. Era unha zona obreira e conflictiva. A xente identificaba a igrexa co poder franquista e non se fiaban en absoluto dos cregos. Xosé Chao ten que empezar dende cero ata gañar a súa confianza. A porta da súa casa permanece aberta a todos e o hai compárteo cos que o necesitan. A liturxia faise intelixible e participativa e os fregueses atopan nel un firme apoio. Ten como coadxutor a Vicente Couce, co que comparte ideais. Pero cando a loita obreira se endurece, Couce arrisca máis e o mesmo Chao vese tamén comprometido. Ambolos dous son xulgados polo tristemente famoso TOP. Chao queda absolto mentres Vicente Couce ten que cumprir condena na prisión concordataria de Zamora. Nestes momentos Pepe Chao tivo que pasar por unha situación dura e complicada. Quizais nin comprendía nin tiña a coraxe de traspasar os límites que si facía o seu compañeiro en defensa de sindicalistas e obreiros arriscados. Por outra banda, el que era un mestre e un

¹ Campo Freire, X., en Xosé Chao Rego. Renacer galego. Actas do Simposio-Homenaxe, Fundación Bautista Alvarez de Estudos nacionalistas, Santiago de Compostela, 2010, p.18.

Cómaros. Revista Interdisciplinar de pensamento Galego

exemplo a seguir, queda libre mentres o seu axudante é condeado a prisión. Expresao ben quen traballara codo con codo con el, Anxo Ferreiro Currás:

“E foi aquí onde o noso Chao se sentiu sen forzas e sen gañas de loita nun campo que a el non se lle daba. Escaso, emporiso, pareceume a min, cando os compromisos de rachar co nacional catolicismo e acoller a todos os movementos perseguidos pola ditadura de Franco, sobre todo nos movementos obreiros e en concreto CC.OO. Non chegou a comprender ben o traballo do seu compañeiro Vicente Couce. Emporiso, Chao sufriu persecución por verse mesturado en compromisos sociais que el non vía, e tivo que ir acompañado de Vicente ao TOP, Tribunal de Orden Público, un tribunal que traballou arreo na ditadura. Chao foi absolto e Vicente sufriu cárcere na prisión concordataria de Zamora. Deste tempo é unha pintada humilde mais reivindicativa nos muros do cuartel da Guardia Civil, moi cerca da parroquia, que durou tempo e que dicía simplemente: *José e Vicente*. Para Chao resultou ser unha pexa por verse afastado da estela eclesiástica cara o bispado. Non valeron de moito, mellor dito de nada, as firmas e apoios na Galiza enviadas á Nunciatura para promovelos á mitra en tempos axeitados do papa Paulo VI. Deixou despois Santa Mariña para desenrolar un traballo, outra vez máis abraiante, de intelectual e promotor da Galiza”².

Esta situación crítica pola que pasa lévao a tomar distancias e decide refuxiarse nun principio no fogar paterno xunto a súa nai en Vilalba. Logo pasará a famosa Chouzana, lugar de peregrinaxe de amigos e crentes que acudían a visitalo. Toma a decisión de apartarse da vida sacerdotal e así lle lo fai saber aos seus fregueses de Sta Mariña nunha sentida carta. Sáese da institución eclesiástica, pero non da Igrexa. Empeza dando clases de Filosofía como profesor contratado no Instituto de Vilalba e máis tarde oposita a galego obtendo praza no Instituto Rosalía de Castro de Santiago onde permanece ata a súa xubilación, dedicándose ao estudo e a escribir.

² Ferreiro Currás, A., *Pepe Chao visto por Anxo Ferreiro*, en *A voz de Vilalba*, 6 de febreiro de 2016.

Cómaros. Revista Interdisciplinar de pensamento Galego

No ano 1978, cando abandona a súa parroquia, empeza a Romaxe de Crentes Galegos. A convocatoria foi todo un éxito. Acoden uns 1.500 crentes de toda Galicia ás fontes do Miño, procedentes na súa maioría de parroquias de barrio de Ferrol e outras cidades e pobos de Galicia. Alí ten lugar a anécdota que el mesmo conta dun neno chamado Escariz Magariños que tras pisar as pedras nas fontes miñas berrou “eu renazo galego” e que daría nome ao libro de máis sona de Pepe Chao. Tras superar as receos e resistencias oficiais aínda seguiría celebrándose varios anos máis en diferentes lugares.

Alonxado das instancias eclesiásticas, recollese no seu piso a poucos metros da praza o Obradoiro de Santiago e dedícase a estudar e a escribir. Froito diso é unha extensísima obra que entre libros e artigos publicados anda polos dous milleiros. Actualmente o catálogo da Biblioteca da USC recolle 286 títulos. Quizais non ten parangón con ningún outro autor galego. Tan ampla obra aínda está por analizar, pese a que xa en vida, no ano 2004, se lle rendeu unha homenaxe cun Simposio sobre a súa obra, segundo recolle a publicación da Fundación Bautista Alvarez do 2010³. A temática que trata na súa obra é moi variada e vai dende temas bíblico-teolóxicos e litúrxicos aos que dedicou centos de páxinas rachando ca ortodoxia oficial, temas de actualidade como o feminismo ou a homosexualidade, ata temas de tipo máis antropolóxico, cultural e sociolóxico.

O valor da súa obra foi recoñecido moi cedo. No ano 1983 publica “Eu renazo galego”, libro que recibe o Premio de Ensaio da Crítica e a súa vez é finalista do Premio Nacional de Literatura. No ano 2002 dedicouse o Día das Letras Chairegas. Dous anos despois recibiu unha homenaxe do Concello de Santiago no Teatro Principal e foi nomeado fillo adoptivo, dandoselle o nome a unha rúa da cidade. Como ben di Marcos Maceira na introducción ao libro- homenaxe:

3 A obra leva por título, Xosé Chao Rego. Renacer galego. Actas do Simposio-Homenaxe, Fundación Bautista Alvarez de Estudos Nacionalistas, Santiago de Compostela, 2010.

Cómaros. Revista Interdisciplinar de pensamento Galego

“A súa obra constitúe o máis grande monumento ao compromiso desde e con Galiza. Pepe é dos que se molla nas augas de todos os ríos que atravesan o noso país, é dos que se atreven a nadar contracorrente e non busca o acubillo facil das augas encoradas que non levan a ningún lugar”⁴.

Comezar de novo.

Probablemente desbordado polos acontecementos, en 1976 Chao toma a decisión de abandonar a que ata agora fora a súa profesión, párroco de Sta. Mariña. Que lle leva a este cambio radical? El era un home moi ben formado e que gozaba de moito prestixio dentro da igrexa española que o colocaba nas quinielas dos episcopables. Pero as cousas cambiaron moito no Ferrol dos 70. As loitas obreiras son masivas e os sindicatos adquiren moita forza. Os cregos non son alleos ao que está a pasar. A casa do cura de Sta. Mariña convértese aos ollos do réxime en refuxio de sindicalistas revolucionarios e subversivos. Chao e o seu coadxutor son citados ante o tristemente famoso TOP (Tribunal de Orden Público), pero corren unha sorte desigual. Mentres o coadxutor foi condeado a 20 de cadea, Chao sae absolto. Iso crea todo tipo de especulacións, xa que en teoría ambos compartían a mesma responsabilidade. A súa sona cae en picado e a súa persoa é cuestionada. No medio desa atmósfera enrarecida e por veces tensa, Pepe Chao opta por poñer terra de por medio e marcha a Vilalba onde vivía súa nai. Alí tómase un tempo para poñer as ideas en orde. Con cerca de cincuenta anos toma a difícil decisión de abandonar definitivamente como clérigo e empezar de novo. Hai que buscar un medio de vida e empeza como profesor contratado no Instituto de Vilalba dando clases de Filosofía. Acode as oposicións para unha praza de Profesor de Instituto. Alí vemos en pleno mes de xullo a un home xa canoso cunha maleta chea de libros e artigos sen dúbida moi valiosos no campo da Teoloxía e Pastoral, pero que pouco ou nada teñen que ver ca Filosofía e moi decepcionado pola escasa importancia que os xulgadores

4 Obra citada, p.8.

Cómaros. Revista Interdisciplinar de pensamento Galego

lles conceden. Tempo despois gañaría unha praza como Profesor de Galego e máis tarde Catedrático no Instituto Rosalía de Castro de Santiago.

Esta é tamén a época das romaxes que tiveron que darlle moitos folgos, pero tamén debeu ser unha época de gran reflexión crítica e moita lectura. Froito diso sería o libro máis impotante saído en 1983, *Eu renazo galego*. Semella a obra dun neófito, dun converso a unha nova relixión, o galeguismo. Esfórzase por atinar cas respostas a novas preguntas que antes non se fixera ou polo menos non fixera en serio. Bebe das fontes máis cristalinas da galeguidade e tamén bota man doutras foráneas para responder ao sentido existencial dunha persoa que vive nun espazo e nun tempo, en Galicia.

Que significa ser galego.

O libro de Chao é unha profunda meditación sobre a entidade do ser humano galego, cos medos e miserias que arrastra historicamente pero non se queda en pura lamentación senón que se abre a un horizonte de esperanza apuntando ideas para que este pobo teña futuro.

Cómaros. Revista Interdisciplinar de pensamento Galego

A nosa orixe: os devanceiros

Para responder a pregunta de quen somos temos que mirar o pasado, a nosa historia e pescudar quen son os nosos devanceiros.

Todos os pobos, e o noso non é excepción, remexeron nos arquivos do tempo en busca dalgún antepasado glorioso do que sentir fachenda diante do resto. Sen embargo a realidade acostuma a ser máis prosaica. Non existen razas puras. Os pobos son froito dunha mestizaxe debida a sucesivas correntes migratorias que foron fundíndose cos autóctonos, como sucedeu co galego. Os campesiños do Neolítico que habitaron o Noroeste peninsular foron sementando o territorio de antas e mámoas, fiel testemuña da súa presenza e do respecto e culto polos mortos. Outras pegadas quedaron en nomes de persoas (antroponimia) e de lugares (toponimia), nas meigas e trasnos, no hórreo ou na Santa Compañía. Máis tarde irán penetrando outros pobos nórdicos na era do Bronce e logo virán os celtas, nome utilizado polos gregos para designar algúns pobos do norte de Europa. Alonso del Real salienta dous grandes grupos de celtas: os prerrománicos unidos á lenda de Breogán, e os posrrománicos, que é un grupo procedente do Sur de Inglaterra, cristianizados, e que tiveron o seu principal representante aquí no Bispo Maeloc, que andivo por Bretoña (comezo da diocese mindoniense) e deixaron pegadas por Viveiro e Ribadeo.

A presenza dos romanos xa é máis cercana e duradeira. Deixaron unha inequívoca pegada na lingua latina que daría lugar ao galego.

Con posterioridade aos romanos aínda sufriría Galicia as invasións suevas polo séc. V p.C., que deixaron pegadas en nomes de persoas e lugares e en lendas como a do home-lobo, que tanto deu que falar no século pasado. Foi sonado o caso de Romasanta, o home lobo de Allariz, asasino en serie que aínda pervive na memoria colectiva a través de novelas e de dúas películas sobre el.

Cómaros. Revista Interdisciplinar de pensamento Galego

A lingua

A lingua é o principal elemento diferenciador dun pobo ou dunha etnia –como di Chao–. As palabras idioma e identidade proceden do latín idem, que significa o mesmo e esta ven da grega idios, que significa o propio. A lingua é o propio dun individuo ou dun pobo. Da importancia do idioma son conscientes todos aqueles que ao longo da historia trataron de reducir o galego a dialecto ou mesmo a borrarlo do mapa. A lingua configura a estrutura mental das persoas. De nenos xa nos mergullamos nun sistema de signos que nos permiten captar e expresar o mundo circundante. O idioma non é un remendo máis que podemos poñer ou quitar ao noso antollo. O idioma está no cerne da nosa personalidade. Así cando tratamos de traducir determinadas expresións a outros idiomas constatamos que unha tradución literal das mesmas resulta disparatada e mesmo incomprendible. Tamén se notan importantes diferencias duns idiomas a outros para matizar un determinado concepto. Mentres uns o despachan cunha ou dúas palabras un concepto, outros teñen varias para modular o significado, como acontece ca néboa ou ca choiva en Galicia ou ca neve nas zonas polares habitadas por esquimós. As linguas reflicten diferentes mentalidades que responden a diferentes formas de percibir e entender o mundo e iso convérteas na pegada distintiva da identidade dun pobo.

O galego que tardou séculos en estruturarse, grazas ao aporte doutras linguas e sobre todo do latín, ven sufrindo dende o século XV un proceso encamiñado a destruílo, pero resistiu fundamentalmente pola poboación rural espallada e apartada de urbes e vilas. Sen embargo a drástica redución poboacional que sufriu o agro co conseguinte engorde das cidades reduciu á mínima expresión a poboación galegofalante e converte o galego en lingua en perigo de extinción. Nesta tarefa teñen moito que ver os potentes medios de comunicación que hoxe chegan a calquer recuncho, pero todos eles – ca excepción dos oficiais galegos– se expresan en castelán. Os medios escritos, prensa e revistas, seguen a mesma tendencia. É verdade que hai algunha publicación mensual ou anual en galego, pero son algo pouco máis que testimonial. A crise serviu de excusa para eliminar moitas publicacións en galego e as que sobreviviron polo esforzo heroico dos seus

Cómaros. Revista Interdisciplinar de pensamento Galego

promotores reciben minúsculas axudas a contagotas que mendígan das institucións e administracións públicas. A radio e televisión galegas que debían servir para potenciar e difundir o idioma e a cultura galega non son un exemplo a seguir. O que fora presidente da Xunta, Manuel Fraga, deixou blindados con onerosos contratos para as arcas públicas a determinadas persoas e programas que nalgúns casos recollen o máis populacheiro e chabacano. A causa desta situación non é a carencia de xornalistas e persoas ben formadas e capaces de ofrecer unha televisión de calidade senón a falta de interese dos dirixentes políticos.

As aldraxes históricas.

O encaixe de Galicia dentro de España e do Estado español ven renxendo dende hai séculos debido a actitude dominante do Estado que non respetou nin tivo en conta a singularidade galega. Aínda é hoxe o día que as grandes decisións que afectan a Galicia tomanse en Madrid.

Na Idade Media o galego era a lingua que falaban tanto as clases populares como reis, nobres aínda que a Igrexa se expresaba e escribía en latín. A importancia que ten agora o galego móstrase nas cantigas de escarnio e maldecir que compoñen, recitan e mesmo cantan trovadores, segreiros e xograres. Nobres e reis participaban neses composicións líricas e satíricas. O rei Alfonso X compuxo a Cantiga de Santa María en galego. Sen embargo inclinouse por Toledo onde a Escola de Tradutores vertía ao castelán os orixinais e non ao galego que tamén quedaría excluído de documentos oficiais. Isto vai a condicionar tamén o idioma das Universidades que nacen no século XIII que se expresarán en castelán cando non o fan en latín.

Os séculos XIV e XV foron séculos negros para Galicia. Algúns acontecementos políticos que teñen lugar agora van a ser moi negativos para o noso país. Na guerra fratricida que ten lugar entre don Pedro e Enrique de Trastámara por ocupar o trono de Castela trala morte de seu pai Alfonso IX, os nobres galegos apostaron polo cabalo perdedor e iso tivo funestas consecuencias non só para eles que tiveron que

Cómaros. Revista Interdisciplinar de pensamento Galego

abandonar a súa terra, senón tamén para a poboación que dende entón foi dirixida por unha aristocracia castelá que trae consigo escribans e funcionarios que redactan todos os escritos oficiais en castelán. Seguirán máis tarde os Reis Católicos que afondarán máis no problema colocando a foráneos en postos claves da administración, abades de mosteiros ou bispos. O galego queda reducido a condición de dialécto do castelán, que so serve para contos de nenos, lendas, adiviñas e expresións chocalleiras. Todas as persoas que teñen poder en Galicia expresanse en castelán. Ata 1622 Galicia non ten entidade política, é menor de idade e por iso non ten representación propia nas Cortes españolas. É Zamora que exerce de representante dos nosos intereses.

O Decreto de Nova Planta de 1716 reforza o centralismo e supón un golpe para as xa febles institucións galegas así como para o idioma.

Os ilustrados galegos interesanse polos problemas seculares que ven sufrindo Galicia na agricultura, na pesca e nas pequenas industrias. O clérigo lugués Francisco de Castro denunciará os abusos que se cometen cas viúvas trala morte dos seus maridos por cobrarlles un imposto a todas luces inxusto: a loitosa. Tamén se ocupou do galego nun libro perdido, titulado Elogio del dialécto gallego. Pero quen máis se ocupou do galego foi o monxe bieito Frei Martín Sarmiento. El laiabase do sesentido que é que cregos descoñecedores do galego confesen en castelán a labregos que so se expresan en galego, dando así lugar a múltiples equívocos. Algo semellante pasa cos mestres descoñecedores da lingua materna dos nenos rurais que lles tratan de inculcar conceptos nunha lingua que descoñecen. Como voz no deserto defende a necesidade de utilizar o idioma galego para desempeñar de forma eficaz as tarefas tanto de mestres coma do clero.

No último tercio do XVIII Galicia xa conta cunha burguesía cun importante potencial económico que xira arredor de dous grandes núcleos: Vigo e Ferrol, dúas cidades nadas da nada neste século. Vigo medra a partir da industria pesqueira dos cataláns, e Ferrol dende as gradas dos astaleiros navais. O poder desta burguesía mostrase nos pazos que van poboando o territorio galego. Unha parte desa burguesía

Cómaros. Revista Interdisciplinar de pensamento Galego

unida á fidalguía empeza a tomar conciencia do que é Galicia e mesmo do seu idioma. Nese interese polo idioma e a cultura van aparecer os escritores do XIX entre os que destacan Rosalía de Castro, Curros Enríquez e Pondal.

O século XX empeza moi prometedor durante a República tanto na política como na literatura galegas. É a época do Estatuto de Autonomía, das Irmandades da Fala, do Seminario de Estudos Galegos... Detrás de todo isto hai figuras excepcionais que os impulsaron e lles deron vida. Ca chegada da ditadura franquista-falanxista todo este pulo cultural quedou cortado de raíz e os que non emigraron foron fusilados ou encarcerados e represaliados. Empezaba así o que Celso Emilio chamou a “longa noite de pedra” que non remataría ata a morte do ditador.

Ca chegada da democracia superouse a paréntese e Galicia volveu a ter pulso no campo político, económico e cultural.

Nación ou etnia?

O problema dos nacionalismos reapareceu con forza tras recobrar España a democracia. As reivindicacións das tres nacionalidades históricas uníronse outras comunidades peninsulares o que deu como resultado o actual mapa de autonomías. Os partidos e sindicatos nacionalistas de esquerda loitaron por conseguir un Estatuto de autonomía que recoñecera a nacionalidade e a singularidade de Galicia. Ca aprobación do Estatuto e a convocatoria de eleccións as reivindicacións foron canalizándose nos programas dos partidos e enfriando vellas reivindicacións nacionalistas. Pero nos días de hoxe volve a primeiro plano o problema nacionalista. Aproveitando a longa conxuntura dun goberno provisional en España, un curioso maridaxe de partidos de dereita e esquerda cataláns traballan a marchas forzadas para lograr o desanclaxe de Cataluña do Estado español e convocar unilateralmente un referendun para lograr un Estado catalán independente. Iso pon de novo de actualidade o vello problema dos nacionalismos que aínda non quedou resolto.

Cómaros. Revista Interdisciplinar de pensamento Galego

Pepe Chao tamén plantexa este problema e, como bo teólogo e biblista que foi, pon como modelo de pobo con conciencia da nación ao hebreo. Sen embargo o pobo de Israel ten pouco que ver con Galicia. No caso hebreo hai unha concepción teocrática do poder, teñen dende o principio conciencia de pobo elixido e iso fainos únicos e diferentes do resto da humanidade. Esa forma de entender o poder non se deu nin se da en Galicia e podemos dicir que é exclusiva do pobo xudeo que o levou a pecharse e si mesmo e considerarse único. Por iso resulta difícil comparar a idea de nación do pobo hebreo con outros pobos europeos.

Pepe Chao di que a primeira conciencia da nacionalidade galega daríase a comezos do XIX na loita contra os franceses:

“O berro de ¡viva El Rei foi substituído a partir de 1792 polo de ¡viva a Nación!, tras a batalla dos franceses en Valmy. E chegados aquí, – aínda con perigo de establecer unha paréntese– non deberíamos esquecer que a primeira reacción prenacionalista en Galicia deuse pouco máis tarde, con ocasión da guerra da Independencia en 1808, precisamente no momento de ausencia de poder central, cando o noso pobo enteiro deu en se organizar dun xeito incrivelmente maduro” ⁵.

Personalmente creo que Chao valorou pouco a época dos castros en Galicia. Os estudos de Pereira Manaut e de Eduardo López Pereira dannos moita luz sobre o problema celta e o nacemento da conciencia galega. Xa polo séc. VI a.C., a coñecida como cultura castrexa deixa ver a existencia dunha conciencia de Galicia como unha realidade diferenciada polas peculiares construción e elementos ornamentais propios, que nacen da mente e das mans dos poboadores dos castros, que son exclusivos e non se dan noutras áreas peninsulares. Nesa cultura aparecen as pegadas celtas tanto na lingua (nomes de persoas e lugares) como en elementos decorativos. Sen embargo é mester recoñecer dende un comezo que nin os castros nin

⁵ Chao Rego, X., *Eu renazo galego*, Ed. do Castro, 2004. p. 34-5.

Cómaros. Revista Interdisciplinar de pensamento Galego

os celtas que os habitaron foron elementos puros e incontaminados. Por alí pasaron outros pobos cos que se uniron e que tamén fixeron as súas achegas a súa cultura. Nos castros tamén se atoparon restos de cerámica púnica, grega ou mesmo romana previa a invasión, como se deixa ver no muiño da pedra xiratoria, na forma de traballar a pedra ou nas sementes de plantas comestibles. De todos xeitos, un pobo non pode entenderse como unha realidade estática senón evolutiva e cambiante, que se transforma co tempo, como afirma o ilustre historiador da USC, Pereira Menaut:

“O primeiro que debemos pensar, a partir do que vimos, é que a identidade dun pobo é unha función da historia; pode ser creada, e do mesmo xeito pode ser destruída. Non é algo estático, inmutabel, que estexa aí inmutado desde o principio dos tempos”.⁶

No ano 137 a.C., hai un enfrontamento entre as hostes romanas comandadas por Servilio Caepio e o caudillo Viriato, tendo aquel que fuxir renunciando a perseguir a Vettones e Callaeci. Dous anos despois, “Décimo Xunio Bruto, que tras conquistala zona comprendida entre o Douro e o Miño, ocupada por estes Callaeci, vai recibir el mesmo o nome de Callaicus, e por primeira vez Roma comeza a saber desta rexión e deste pobo. Desta maneira entrou Galicia por primeira vez na historia”.⁷ A grafía call, presente nos textos gregos, vai a ser substituída por gall nalgúns latinos e confirmada pola Crónica de Hidacio.

Hai outro dato curioso a ter en conta trala invasión romana. Era habitual que unha vez rematada polo exército romano a guerra de conquista dun territorio, entrasen en acción os técnicos facendo tabula rasa de todo o anterior e orgaizando o novo territorio. Pero non sucedeu así no caso de Galicia, non empezaron dende cero. Decatáronse da gran unidade e cohesión social que tiñan os callaeci e que sería moi

6 Pereira Menaut, G., As orixes da Galiza. Fundamentos para o estudo do pensamento galego na historia, en *O pensamento galego na historia*, Universidade de Santiago de Compostela, 1992, p.34.

7 López Pereira, J.E., *O primeiro despertar cultural de Galicia*, Biblioteca de divulgación, USC, 1989, p.22.

Cómaros. Revista Interdisciplinar de pensamento Galego

contraproducente prescindir de todo. Optan por aproveitar as estruturas existentes e os xefes naturais que xa teñen e obedecen e deciden manter con tal que mostren unha fidelidade inquebrantable ao Imperio e aos delegados de Roma. Ese pacto entre conquistadores e conquistados foi unha decisión intelixente que aforrou moito derramamento de sangue por ambas partes e facilitou a convivencia. Evidentemente que se fixeron moitos cámbelos e os caudillos fieis mantiveron as súas prerrogativas, permitindo así que a vida dos castros discorrixe sen grandes alteracións e mantendo unha organización social que non tiña parangón noutros lugares da Península.

Nesa convivencia entre indíxenas e invasores vanse mesturando usos e costumes de ambos pobos. Os nomes celtas van a ir substituíndose por latinos. Na forma de soterrar os mortos tamén se irán adoptando as costumes romanas poñendo encima unha lousa cunha inscrición identificativa do finado que, coma os romanos, empeza por “hic situs est”, aquí xace, seguida do nome do defunto. Na mesma arquitectura vaise substituír en moitos casos a forma circular do habitáculo pola rectangular romana. Eses mesmos cambios vanse a producir tamén na cerámica.

Na organización do territorio acontece algo similar. Os romanos acostumaron a impoñer o modelo urbano organizativo, pero non foi así na Callaecia, onde prevaleceu o vello modelo rural ca excepción das tres grandes cidades de Lugo, Astorga e Chaves. O rural é a base que determina a vida das persoas, e rede de comunicación viaria, o suministro de augas para uso humano e agrícola, a forma de explotar a terra e, en definitiva, a forma que ten o callaicus de relacionarse ca natureza.

Paradóxicamente a presenza romana en vez de borrar Galicia do mapa, potenciouna, aínda que polo camiño se perdesen moitas cousas, como a lingua celta que ao ser so falada e non escrita so deixou pegadas nalgún nomes de persoas e lugares.

Alongámonos un pouco nesta reflexión porque xa se ve que agora agroma a primeira conciencia de Galicia como pobo cunha organización social e cunha cultura propia , que perviviu no tempo. Non sucedeu o mesmo con outros pobos peninsulares que se

Cómaros. Revista Interdisciplinar de pensamento Galego

tiveron elementos diferenciadores, foronse esvaecendo no tempo. Se queremos entender a Galicia actual, compre mirar esta etapa na que se foi collendo forma.

Nunha obra escrita en 1987, *Para comprendermos Galicia*, Chao xa incorpora testos e lecturas que deixan a clara conciencia que ten Galicia de si xa antes da invasión romana que resume ben unha frase do historiador ourensán, Otero Pedrayo: “ a cultura galega xa está formada cando a terra se curva baixo o voo das aguias romanas”⁸.

Volvendo a afirmación de Chao, é certo que a loita contra os franceses uniu a un pobo heroico na loita contra o invasor, pero rematada a contenda, o Capitan Xeneral de Galicia recuperou todo o poder con toda normalidade sen que eses feitos deran lugar a esixir do poder central maiores cotas de autonomía para Galicia. Por desgraza, o fervor guerreiro popular levou a cometer grandes excesos, coma o asasinato do Marqués de Sargadelos arrastrado polas rúas de Ribadeo atado ao rabo dun cabalo ata morrer ou as represalias aos ilustrados e afrancesados que foron depostos das súas cátedras ou tiveron que fuxir ao extranxeiro para sobrevivir. Aproveitando as circunstancias do trunfo sobre os franceses vai a producirse agora un revanchismo por parte da dereita reaccionaria para desfacerse de todos aqueles progresistas que dende facía tempo lle viñan estorbando baixo o pretexto que de eran afrancesados e antipatriotas.

A conciencia histórica galega recupérase a mediados do XIX, cando empezan os movementos galeguistas co provincialismo, rexionalismo e nacionalismo. Agora xurde o mito celta con Murguía como base para fundamentar o nacionalismo galego.

O mito celta foi logo recollido no séc. XX por Vicente Risco quen afirma que na historia hai un antagonismo entre os pobos europeos que se manifesta na rivalidade entre o espírito latino e o céltico-xermánico ou, como di Beramendi⁹, entre o

8 Chao Rego, X., *Para comprendermos Galicia*, Ed. Galaxia, Vigo, 1987. p. 77. A cita referida está recollida de Otero Pedrayo R., *Ensaio histórico sobre a cultura galega*, Vigo, 1982, p.34.

9 Beramendi, J., *De provincia a nación. Historia do galeguismo político*, E.Xerais, Vigo, 2007, p. 479.

Cómaros. Revista Interdisciplinar de pensamento Galego

mediterraneismo versus atlantismo. O romanticismo supón a recuperación dese espírito celta que se impón ao mediterráneo. Por iso a Atlántida é o símbolo do espírito celta galego.

O nacionalismo propiamente dito nacería con Antón Vilar Ponte, quen publica en 1916 unha obra titulada *Nacionalismo gallego* na que pon as bases do que é a nación galega. Nese mesmo ano crea as Irmandades da Fala que se estenderán con rapidez por toda Galicia . En 1920 publica Risco , *Teoría do nacionalismo galego*. Por agora xurde tamén *A Nosa Terra*, órgano de expresión do Grupo Nos¹⁰. En 1923 crease o Seminario de Estudos Galegos. Estes son os eixes que aglutinan a intelectualidade galega e mesmo política que callará na redacción e defensa do Estatuto que defende a Galicia como nación.

Tralo parentese da ditadura franquista, o problema dos nacionalismos volveron a rexurdir e actualmente plantease a necesidade de reformar a Constitución para dar encaixe a maiores espazos de autonomía que sobre todo veñen reclamando Cataluña e o País vasco e en menor grao Galicia xa que (salvo breves parenteses) sempre estivo gobernada por partidos centralistas.

En ERG (Eu renazo galego) Chao defende o federalismo, asentado no principio de pacto onde as partes se recoñecen iguais. Sen embargo en España partiuse dun poder central que concedeu graciosamente dereitos as autonomías. Non se partiu do feito que a soberanía reside no pobo e este ten dereito a autodeterminarse, a decidir o seu propio destino.

Hai por parte do poder central medo a autodeterminación porque o centro está acostumado a dosificar o reparto de poder pero non a dialogar en pé de igualdade cas nacionalidades. Esta mesma palabra asusta. A solución pasa por perder o medo a romper España e sentarse a negociar cas autonomías convertendose o Estado nunha superestructura que represente o conxunto das autonomías. O Estado central

10 Rivas García, M., *Viqueira, o Filósofo da Xeración Nós* en O Pensamento Luso-galaico-brasileiro, Imprensa nacional Casa da Moeda, Lisboa, 2009, p.403.

Cómaros. Revista Interdisciplinar de pensamento Galego

deixaría de ser o único depositario da soberanía “porque a soberanía non está no Estado central, senón que é unha delegación pactada polas distintas comunidades básicas”¹¹. O federalismo é a mellor forma de resolver os conflitos entre autonomías, como sucede no caso de Franza, Alemaña, Italia e Reino Unido.

Nos nacionalismos é fundamental a crenza e por iso se bota man de certos mitos que exalten valores e vertebren un pobo. O mito celta de Pondal e Murguía serviu para afianzar o nacionalismo galego. Pero o problema é que todo nacionalismo ten algo de xenófobo porque a necesidade de afirmarse leva a crear inimigos . Os de Galicia foron Castela e o Estado español. A carraxe convértese nun potente factor de unidade nacional.

Pero pregúntase Chao se o nacionalismo reactivo de Galicia non resulta agresivo e polémico, aínda que poida ser útil para afirmarse o pobo a si mesmo. Ningún nacionalismo está libre de fanatismos. O bardo Eduardo Pondal cantaba a un pobo e unha raza única. Os nacionalismos apoianse en exaltacións raciais. Por ese motivo opta o autor vilalbés pola palabra etnia.

A palabra grega *ethnos* significa grupo, nación, pobo, casta ou mesmo raza. Pero Chao descarta exclúe o significado racista. O concepto de etnia galega non podería identificarse cunha raza pura celta, algo claramente irreal. Sinala a boa acollida que tivo esta palabra trala 2ª Guerra mundial fronte a nación así como as posibilidades que ofrece como instrumento de análise dos grupos humanos.

Hai trazos, como a lingua, aspectos afectivos, matices intelectuais, costumes e crenzas, conciencia de nós, que nos unen como grupo humano (cara adentro) e nos diferencian doutros grupos (cara afora).

Cita Chao un texto de Roland Bretón onde se afirma que o vocábulo etnia amosa “un esforzo de precisión suplementario, de verificación e de respecto das diferenzas, mentres que os vocábulos vagos e usados, como pobo, pexorativas coma horda ou tribu, ou sacralizadas coma nación, satisfacían, en realidade, debido ao seu emprego

11 Chao Rego, X., ERG, p.53.

Cómaros. Revista Interdisciplinar de pensamento Galego

carregado de connotacións afectivas. En definitiva, o éxito da palabra etnia, lonxe de se deber a un pulo das mentalidades anticuadas, racistas ou segregacionistas, é testemuña das necesidades dunha análise obxectiva dos grupos humanos e permite aventurar un progreso cara unha avaliación máis racional e máis xusta das diferentes partes constitutivas da humanidade”¹².

Seguindo o pensamento bretoniano distingue na etnia unha pre-estrutura, formada por unha base antropolóxica, o territorio e a lingua. Sobre esta base asenta a post-estrutura que consistiría nas formas de organización social e política que o grupo vai collendo no seu desenvolvemento. como elemento mediador entre ambas está a estrutura, formada pola economía, clases sociais, cultura e conciencia étnica. Evidentemente este esquema non coincide ca infraestrutura e superestrutura marxista.

A pre-estrutura étnica.

- *A base antropolóxica.* Ala polo 2000 a.C., a cultura neolítica mediterránea sube ata Galicia, Bretaña francesa, Cornualles e Irlanda e foron deixando a súa pegada nas grandes pedras ou megalitos espallados por estes territorios. Sobre esa base humana irán asentando tamén outros pobos , como o celta, os romanos ou os xermanos, xa citados antes. Polo tanto, a etnia galega é froito dun proceso histórico no que confluiron diversas achegas doutras etnias que callaron no que hoxe é o noso ser histórico.

¹² O texto ao que alude Chao é o de Roland Breton, *Les Etnies*, PUF, París, 1981 e aparece citado en ERG, p. 66.

Cómaros. Revista Interdisciplinar de pensamento Galego

- *A lingua propia.* Aínda que non sexa imprescindible para a existencia dunha etnia, de existir, convértese no sinal de identidade, no elemento distintivo cara a fora, que a vez da unidade e cohesión aos falantes.

A lingua non é un mero accidente que lle sobrevén a un pobo e do que poida prescindir alegremente. A lingua reflicte a estrutura mental de quen a fala. Os matices lingüísticos, como a cantidade de vocábulos para expresar unha realidade ou os xiros lingüísticos poñen de manifesto as vivencias e a forma de entender e interpretar a realidade. Abondan os exemplos na lingüística comparada. Por iso non debe resultar esaxerado afirmar que a perda dunha lingua é unha merma do caudal cognoscitivo da humanidade, unha redución da forma de ver o mundo e un aumento da miopía mental.

Os ataques que ven sufrindo o idioma galego so se explican dende unha mentalidade capitalista e reduccionista que pretende homoxeneizar todo para satisfacer os seus intereses e avaricia a costa de empobrecer a humanidade.

- *O territorio.* Toda etnia e todo pobo necesita un territorio no que vivir e desenvolver a propia personalidade. Galicia vive de costas a Asturias e León e mantén unha fronteira artificial co norte de Portugal. Estas fronteiras impuxéronse no seu día, pero o idioma e os costumes dos pobos están por riba delas.

A forma que tivo o galego de cultivar o agro foi coherente cas condicións naturais. A abundante auga e arboreda permitiulle ter frondosos prados sobre os que soste un gando vacún que os fornecía de leite e carne á vez que era a forza motora para roturar montes e arar as terras onde colleitaba o gran necesario para alimentar a familia e os animais domésticos.

A revolución industrial chegou tarde ao campo galego, pero reduciu drásticamente a poboación e fixo desaparecer case por completo unha estrutura agrícola que levaba séculos funcionando e que mantiña a comunión do ser humano ca natureza. A industria da celulosa convertiu Galicia nun gran eucaliptal, desaparecendo en gran

Cómaros. Revista Interdisciplinar de pensamento Galego

medida as fragas e bosques autóctonos. Onde onte verdecían prados ou se alongaban rectilíneos sucos de cultivo están inzados hoxe de monótonos eucaliptais que funden as súas longas raíces na terra fértil agostando os seus nutrientes. A cultura orixinaria galega está a piques de desaparecer fagocitada pola urbanita. E o pouco que queda ten a súa expresión en masivas romarías a onde acoden centos e miles de persoas para encher o bandullo e divertirse a base de polbo, empanada, pementos, queixos, carneiro etc., todos considerados produtos típicos. Salvo algunhas excepcións, non se coida o contacto cas vellas tradicións e cultura galegas: pregoeiros foráneos que falan en castelán e grupos e bandas de música da mesma índole.

Se non queremos que todo iso desapareza é necesario tender pontes entre a nova e vella cultura e que o labrego poida vivir desafoadamente no campo, libre da explotación das grandes industrias. Iso require unha nova reformulación do territorio.

- *A conciencia étnica.* Nacemos dentro dun pobo, dunha etnia e non abonda ca mera conciencia do que somos. A conciencia étnica é -como di Chao- unha cuestión umbilical que nos ata á propia terra polo embigo. No inconsciente individual ecoa o inconsciente colectivo que está chamado a facerse consciente para ser xermolo de galeguidade. Na medida que esa instancia se fai consciente aceptase o supereu étnico, a galeguidade. Somos galegos por nacemento, nacemos dentro dunha cultura galega, pero é preciso facerse consciente do que significa ser galego, cultivar a galeguidade dende unha militancia galeguista. A galeguidade dótanos dunha nova maneira de ver o propio mundo, a propia historia e a propia natureza.

As post-estruturas.

A conciencia étnica tradúcese na loita política e cultural para poder cambiar a realidade. Dende o poder político pode intervirse na economía. Para decidir sobre o noso é necesario que a economía estea non so en mans galegas senón tamén

Cómaros. Revista Interdisciplinar de pensamento Galego

galeguistas, en mans de persoas que crean en Galicia con plena conciencia do que son.

O que está a suceder é todo un fenómeno de colonización. As grandes industrias aproveitan as materias primas e man de obra galegas e contaminan sen cesar o medioambiente, pero os centros de decisión e a radicación tributaria están fora. Esa dependencia xa é unha vella herdanza do franquismo que asulagou vales vizosos e terras de cultivo, desprazando a poboación, pero a cambio non deu o máis mínimo beneficio para Galicia. Hoxe en día manteñense aquí centrais térmicas, xeneradores eólicos, embalses para centrais eléctricas, pero non se obtén ningún beneficio no recibo da luz que consumimos.

É necesaria unha industria autónoma que se planifique dende sectores propios, como o agrícola, pesqueiro, gandeiro, forestal, mineiro ou marisqueiro, potenciando as pequenas e medianas industrias cuxos beneficios revertan aquí.

Tamén é preciso un equilibrio entre o mundo rural e urbano, aínda que os centros de decisión políticos e económicos están nas cidades, que poden converterse no berce ou no cadaleito do galeguismo e da propia lingua.

A gran encrucillada: Etnoxénese ou etnolise.

O tópico de que o galego está na escaleira e non se sabe se sobe ou baixa, pode aplicarse aquí. Atopámonos nun momento crítico – e xa pasaron máis de 30 anos dende que Chao escribiu ERG– e ou nos esforzamos por subir, rexenerarnos e reenxendrar nos como etnia (etnoxénese) ou pola contra, declarámonos en folga de brazos caídos, descendemos e desaparecemos (etnolise).

Os elementos que tratan de facer desaparecer a etnia galega veñen de fora, pero tamén os atopamos dentro. Dende hai séculos o poder central en nome da sacrosanta unidade nacional ignorou e desprezou a existencia dunha etnia como entidade autónoma reducindo as súas diferencias a puro folclore, ornamento do

Cómaros. Revista Interdisciplinar de pensamento Galego

conxunto nacional. O mesmo idioma foi considerado como dialecto do castelán. Internamente tamén foron entrando esas ideas na poboación e traducíndose nun mal desimulado complexo de inferioridade con respecto aos castelanofalantes. O galego era considerado como a fala dos aldeáns e ignorantes, mentres o castelán era propio de xente fina e distinguida, producíndose un mimetismo castelanizante nas clases altas, en vilas e cidades e poñendo a etnia galega en perigo de extinción.

Pese a todo iso, hai unha fame de identidade presente no inconsciente colectivo que bota man da historia para traer ao presente ese tempo dourado que nos lembra Castela en Alba de gloria, convertendo a Galicia nunha especie de Narciso introvertido.

Elementos diferenciadores.

a) *O estigma da fame.* Non se pode afirmar sen máis que a fame é unha característica que diferencia ao pobo galego doutros pobos porque desgraciadamente e sen saírse do ámeto peninsular houbo outros que sufriron o mesmo problema con igual ou maior intensidade que os galegos. Sen embargo, o que si afirmamos é que determinadas características conductuales propias atopan a súa explicación ou son consecuencia dunha fame crónica que se ven arrastrando dende hai séculos. É moi esclarecedor o estudo que sobre este tema fai García-Sabell¹³. Non pode confundirse alimentación abundante ca boa alimentación porque a primeira, aínda que abundante, pode carecer de nutrientes ou vitaminas necesarias para o organismo. A talla pequena e a pelaxe dos galegos foron dúas manifestacións físicas desta carencia. É verdade que os estudos do Dr. García-Sabell foron publicados a mediados do século pasado e dende entón cambiou moito a poboación galega. Entón a poboación activa vivía maioritariamente no medio rural, pero hoxe a penas representa o 7% da actividade. A dieta actual é máis variada e máis rica en nutrientes e vitaminas. Sen embargo a

¹³ García-Sabell, D., *Notas para una antropología del hombre gallego*, Ediciones Península, Madrid, 1966.

Cómaros. Revista Interdisciplinar de pensamento Galego

pegada que deixou a fame secular non desaparece repentinamente senón que aínda sigue manifestándose en determinadas actitudes. Cales son esas actitudes? A desconfianza, o escepticismo e a folgazanería.

A *desconfianza* que manifesta o galego non é unha reacción ante un estímulo externo senón unha actitude propia de quen sufriu fame crónica, de quen come nun determinado momento pero non sabe se comerá mañán. Esa desconfianza converteo nun personaxe solitario, illado e pechado en si, que refuga o contacto social.

O *escepticismo* tamén é unha constante no temperamento galego. Curiosamente foi un galego quen escribiu a obra mestra do escepticismo, *Quod nihil scitur*.

Por que é escéptico o galego? Porque a ningún hiponutrido cabe falarlle de grandes ideais ante os que so respostaría cun sorriso irónico e autosuficiente. O escéptico, como afirma García-Sabell, “non produce nada porque ben miradas as cousas, non acaba de crer no seu escepticismo. Se crera sería un fanático de algo destructivo. Como non cre é un vencido. E disfraza a súa incapacidade de produción creadora na suposta e orixinaria falsía de todo esforzo altruista”¹⁴. De aí tamén o testo orteguiano que sempre nos molestou aos galegos:

“En Galicia, tierra pobre, habitada por almas rendidas, suspicaces y sin confianza en si mismas, el particularismo sería reentrado, como una erupción que no puede brotar, y adoptando la fisonomía de un sordo y humillado resentimiento, de una inerte entrega a la voluntad ajena, en que se libra sin protestas el cuerpo para reservar tanto más la íntima adhesión”¹⁵.

A suspicacia e desconfianza xunto a cobardía son características do galego, según Ortega. Mágoa que so servise para lamentación e non para análise e reflexión que permitisen erguer a cabeza con sano orgullo e loitar denodadamente polo que é noso.

¹⁴ García-Sabell, o.c.,p.77.

¹⁵ Ortega y Gasset, J., *Obras completas*, t. III, Ed. Taurus, Madrid, 2005, p.455.

Cómaros. Revista Interdisciplinar de pensamento Galego

A outra característica é a *lacazanería*, lembranza de semi-impotencia física e espiritual na que a fame sumerxiu ao distrófico. O folgazán so se interesa polos demais en canto lle serven para divertirse, pero que ninguén busque nel colaboración ou solidariedade. A este propósito engade García-Sabell: "Pouca xente coñezo menos alegres nin máis acedos que os folgazáns crónicos e os trouláns profesionais"¹⁶.

A fame non é, de todos xeitos, a única causante das negatividades dos galegos, non é a causa de todos os seus males, pero si é un vector moi importante dun temperán avellentamento espiritual. Algúns dos peores defectos do pobo galego arrincan dunha forte e prolongada distrofia, dunha desnutrición secular que aínda hoxe non se pode dar por superada.

b) *A señañade*. O sentimento de saudade foi estudado por por García Sabell, Rof Carballo, Celestino Fernández de la Vega, Piñeiro e Torres Queiruga, aínda que a ese concepto fan referencia moitos autores de diferente procedencia. Chao prefere utilizar o termo señañade por "fidelidade a nosa Terra Cha", tal e como o fan tamén Aquilino Iglesia Alvariño e Crecente Vega. A palabra saudade procede da latina "solitas", que é soedade e señañade ven de "singularitas", que significa singular, sobranceiro.

Saudade e señañade aluden a un sentimento exclusivo dos galegos e portugueses. Como galegos temos conciencia de identificarnos pola saudade. Piñeiro dicía que a saudade é un sentimento sen obxecto, un sentir puro, un puro decorrer do sentimento ceibe de toda relación coa realidade ou co pensamento.

Para Rof Carballo a saudade ten que ver ca gama de verdes da paisaxe galega que inciden na retina infantil, ca paisaxe a medida do ollo humano, como dicía Cunqueiro en referencia ao seu Mondoñedo natal.

¹⁶ García-Sabell, o.c., p. 79.

Cómaros. Revista Interdisciplinar de pensamento Galego

A cor verde sosega e calma. Iso explicaría o espírito conciliador e diplomático dos galegos que chocaría ca espontaneidade e rudeza dos casteláns, que non sempre é sincera.

Na señardade – di Chao– descubrimos unha orientación cara o paraíso perdido. Manifestase dun dobre xeito: positivamente como sentimento de anxeio, e negativamente, como anguria e negra sombra. Esperanza e anguria, velaí as dúas caras do ser humano. A medio camiño entre ambas sitúase a saudade, como un estado de indeterminación ontolóxica.

A señardade relíganos a terra, fúndenos ca natureza no seu ritmo cíclico. Xa Novoa Santos afirmaba que a saudade era o desexo de trasfundirse na terra, de se esvaecer no seo da morte. A terra actúa como un útero materno ao que se retorna cíclicamente. Ao fundirse ca natureza, o saudoso despersonalízase.

“Despersonalización absoluta, afán de facerse cousa, pedra insensible, sutil liña do horizonte, auga que corre invariable. Aspiración, máis non logro. E aquí , nesta imposibilidade, ha comezar a saudade a ofrecer a súa cara fecunda. Aquí iniciáranse –deste si e non vivencial– os días xenesiacos da creación artística. A forza creadora nace, como todo o que é noble, na necesidade de superar unha situación agónica. Por iso o home da nosa terra se comprace –en certo sentido– ca vivencia saudosa, como, en xeral, con moitas outras de grave e fondo contido”¹⁷.

Nesa despersonalización nace a forza creadora para superar a situación agónica na que se atopa o saudoso. Ao saír fora do espazo, a persoa faise histórica. Para atoparse cos propios eidos, a persoa ten que abandonalos previamente, emigrar da natureza que a pecha en si:

17 García-Sabell, D., o.c.,p.203.

Cómaros. Revista Interdisciplinar de pensamento Galego

“Eses mestos sentimentos son unha ameaza para a medra da personalidade, como unha fraga sombriza que pode facer caer á persoa na cova anguriente da depresión”¹⁸.

c) O sentido do humor é outra das características dos galegos e xa está presente nas primeiras páxinas que se escriben en galego. Un tercio da poesía medieval é satírica, está cargada de agresividade humorística. De feito a psicanálise interpreta o humor como un mecanismo de defensa.

Pero o humorismo non debe confundirse co lirismo. Ambos reflicten un sentimento de limitación propia, pero no caso do lirismo é a limitación que sentimos fronte a natureza, mentres que no humorismo é limitación fronte aos demais e por iso se mostra agresivo.

O humorismo é un resorte para non sucumbir á dor, para liberarse dela:

“O humor é unha resposta con senso a unha peculiar situación da vida... Trátase dunha forma sutil de sabedoría adobada con tódalas finezas da ialma...O humor é o esforzo máis intelixente do home por se liberar da súa tediosa condición”¹⁹.

Cando nos atopamos nun calello sen saída, o humor é unha saída de escape da realidade, a maneira de relativizala. “O humor é unha actitude que busca e conquiere intelixibilidade, unha forma de vivir dende a razón, unha disposición para entende-las dimensións ocultas e profundas do mundo choido polo misterio. Para que tal

18 Chao Rego, ERG, p. 122.

19 Fernández de la Vega, C., *O segredo do humor*, Ed. Galaxia, Vigo, 1963, cita recollida de López Vázquez, R., *Celestino Fernández de la Vega: Pensamento universal desde a provincia*, Ed. do Castro, A Coruña, 1993, p.119.

Cómaros. Revista Interdisciplinar de pensamento Galego

operación teña lugar o Eu precisa alonxarse de si mesmo, necesita excentricidade, ten a obriga de ollar-las súas representacións como obxectividade”²⁰.

Perspectivas de futuro.

A análise que fai Chao sobre Galicia e os galegos non é nin pesimista nin aceda, senón que se atén aos feitos e mira o futuro con esperanza. Aínda que detecta nubarróns no horizonte, apunta algúns elementos a ter en conta .

A parroquia. Chao insiste na importancia da parroquia como unidade básica para entender a estrutura de Galicia. Nos últimos anos foi testigo da desfeita que ven producíndose no campo ca desaparicións de aldeas enteiras que se poñen á venda e mesmo de parroquias que quedan orfas, abandonadas, sen a penas veciños, sen que ninguén poña remedio. El é consciente da fonda conciencia de pertenza a unha parroquia que teñen os galegos e que veñen arrastrando secularmente. Esa conciencia mesmo se manifesta nos colectivos de emigrantes que se organizan en centros galegos por parroquias que os unen á terra nai.

Esa mesma conciencia amósase tamén nas romarías e tamén se notou nas unións matrimoniais, pois estaba mal visto que un rapaz buscasse moza fora da súa parroquia, cousa que hoxe xa non é así.

A importancia que tiña a parroquia entendeuna Fraga cando desembarcou en Galicia para presentarse ás eleccións á Xunta de Galicia. Entón recorreu libreta en man tódalas parroquias galegas tomando nota das necesidades e conectando directamente ca xente. Aí puxo os cementos dunha importante rede clientelar que aínda hoxe

20 López Vázquez, R., o.c. p.122.

Cómaros. Revista Interdisciplinar de pensamento Galego

pervive e serve os intereses da dereita política galega. Sen embargo pouco fixo por darlle entidade á parroquia.

Chao defende que a parroquia debe ter un recoñecemento xurídico dende o que dialogar con outras instancias e iso facilitaría moito as cousas.

A parroquia é a herdeira dos castros. Das 3811 parroquias que había nos oitenta en Galicia, máis de 3000 eran rurais. De feito as parroquias xurdiron como forma de unión para defenderse das invasións suevas. Entre os séculos VIII- XIV esas unidades vanse convertendo en parroquias e reservando o nome de vila para a poboación urbán.

Aínda que a parroquia nunca foi recoñecida legalmente, iso non impediu utilizala para racadar impostos, facer censos de poboación ou reclutar xóvenes para servir no exército. Razóns de sobra para recoñecer de iure o que xa ven sendo de facto.

A comarcalización. Por riba da parroquia está o concello que en Castela ten pleno sentido porque se identifica con cada pobo, quedando a parroquia reservada para o ámeto relixioso. Pero a dispersión poboacional galega é moi diferente e cambia o sentido dos concellos. Aquí hai aldeas e parroquias dispersas e os concellos creáronse unindo parroquias, dun xeito artificial moitas veces.

En Galicia hai unha organización social paralela. Por unha parte están as aldeas e barrios que se foron unindo en parroquias e que deberían dar paso á comarca co seu centro administrativo, sanitario, comercial etc. E, por outra parte, están as provincias que antes contaban cun gobernador e na actualidade cun Delegado do goberno central co que conectan directamente.

No pasado deuse o conflito aldea-vila e no presente atenuado sigue manténdose. Aldeáns e viláns siguen mirándose con receo polo que cada un representa, aínda que se superasen moitos prexuízos. De feito os burócratas das vilas supuxeron a súa desgaleguización, cousa que hoxe cambiou pola presión dos grupos galeguistas.

Cómaros. Revista Interdisciplinar de pensamento Galego

Asociacións culturais defensoras da fala, da cultura, folclore e tradicións populares foronse abrindo paso e contrarrestando a hexemonía incuestionable do castelán.

A nivel político constata Chao a presenza de partidos galeguistas de esquerda. O galeguismo de dereitas existiu con Franqueira, pero morto el, foi engulido pola dereita centralista. A esquerda nacionalista estivo e segue dividida, o que lle impide acceder ao goberno e cambiar o país.

O mundo rural pola súa parte ve a clase política con receo porque os considera descoñecedores dos seus problemas e que van buscando o seu propio interés e non o do pobo. Non parece xusto que o mundo labrego meta a todos no mesmo saco cando hai políticos limpos e honestos aos que lles custa cartos estar na política e se están é porque teñen interese en cambiar as cousas.

Outro punto importante que reseña Chao é a vocación atlántica de Galicia. Co descubrimento de América, o centro de gravidade pasou do centro ao Oeste, do Mediterráneo ao Atlántico. O feito de que Alonso de Pinzón deixase varada a carabela “La Pinta” na praia de Baiona tiña un claro significado: era preciso deixar de mirar á meseta e centrar a mirada no cuadrilátero Oeste. Así o entenderon holandeses, alemáns e ingleses que se decataron de inmediato do cambio rumbo, mentres os dirixentes políticos españois quedaron ca mirada clavada no centro.

Hai uns anos perdeuse unha oportunidade de ouro para Galicia por falta de xenuinos políticos galegos. Falouse entón de situar na ría de Arousa un gran porto comercial, xa que esta ría ofrece grandes vantaxes de calado para buques de gran tonelaxe á vez que quedan ben resgardados da oleaxe do mar aberto. Unha vez máis houbo intereses máis potentes e Galicia perdeu unha gran ocasión por falta de peso en Madrid.

Pero as causas dos nosos males non veñen todas de fora. Teríamos que preguntarnos que conciencia temos de galegos, do noso idioma, por que estamos sempre tan resignados (non protestamos senón que emigramos -como dicía

Cómaros. Revista Interdisciplinar de pensamento Galego

Castelao-) e tan pouco politizados. Este é unha cuestión, como xa queda dito, para Chao.

Resumindo diríamos que o traballo de Chao é froito dunha fonda reflexión para a que utiliza unha abondosa literatura que calla nunha obra que pretende que sexa lexible por todos, aínda que me temo que non sempre resulte doado seguila para quen non teña unha boa formación. Evita na obra a xerga científica para darlle aparencia de popular, pero o que logra con iso, ao omitir os datos concretos da obra, a a difícil e costosa localización dos textos citados.

Coido que non é aventurado dicir que ERG está en sintonía cas romaxes e peregrinacións que entón se facían e el lideraba ás fontes do Miño onde a relixión se convertía ao galeguismo e este á súa vez saía con forza e empuxe para enfrontar os cambios cara unha sociedade nova. É o momento no que Pepe Chao sofre unha fonda conversión ao galeguismo do que xa nunca se apeará.

BIBLIOGRAFIA

Beramendi, J. (2007). *De provincia a nación. Historia do galeguismo político*, E.Xerais, Vigo.

Campo Freire, X. (2010). En: *Xosé Chao Rego. Renacer galego. Actas do Simposio-Homenaxe*,

Fundacion Bautista Alvarez de Estudos nacionalistas, Santiago de Compostela.

Chao Rego, X. (2004). *Eu renazo galego*, Ed. do Castro.

Cómaros. Revista Interdisciplinar de pensamento Galego

Chao Rego, X. (1987). *Para comprendermos Galicia*, Ed. Galaxia, Vigo.

Ferreiro Currás, A. (2016). *Pepe Chao visto por Anxo Ferreiro*, en *A voz de Vilalba*, 6 de febreiro de 2016.

García-Sabell, D. (1966). *Notas para una antropología del hombre gallego*, Ed. Península, Barcelona.

López Muñoz, D. (2002). *Conversa con Xosé Chao Rego. Dende a serra de Meira á Guarda mareira*, Edicións Xerais, Vigo.

López Pereira, J.E. (1989). *O primeiro despertar cultural de Galicia*, Biblioteca de divulgación, USC.

López Vázquez, R. (1993). *Celestino Fernández de la Vega: Pensamento universal desde a provincia*, Edicións do Castro, Sada.

Otero Pedrayo R. (1982). *Ensaio histórico sobre a cultura galega*, Vigo.

Pereira Menaut, G. (1992). *As orixes da Galiza. Fundamentos para o estudo do pensamento galego na historia*. En: *O pensamento galego na historia*, Universidade de Santiago de Compostela.

Rivas García, M. (2009). *Viqueira, o Filósofo da Xeración Nós* en *O Pensamento Luso-galaico-brasileiro*, Imprensa nacional Casa da Moeda, Lisboa.

Varios Autores (2010). *Xosé Chao Rego. Renacer Galego*, Actas do Simposio-Homenaxe, Fundación Bautista Alvarez de Estudos nacionalistas, Santiago de Compostela.

